

A II. VILÁGHÁBORÚ ÉS AZ AZT KÖVETŐ MEGTORLÁSOK ÁLDOZATAI SZLOVÉNIÁBAN ÉS A MURAVIDÉKEN

KOVÁCS ATTILA

ABSTRACT

The study presents the Slovenian victims of World War II and the subsequent retaliations, divided into two content units. The first chapter describes the data related to the entire current territory of Slovenia, according to the distribution of civilian and military casualties as well as cause of death status.

The following second chapter introduces the atrocities suffered by the Hungarian population of Muravidék in 1945 and the affected Hungarian victims. It separately mentions the Hungarian civilians of Muravidék taken and murdered by the Red Army, the liquidations carried out by guerilla-fighters among the Hungarians of Muravidék, the Hungarians who were interned at the Filóc (Filovc) „reeducation center” as well as the Hrastovec and Sternthal (Strnišče) prison camps and the victims of the internments.

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ÉS AZ AZT KÖVETŐ MEGTORLÁSOK ÁLDOZATAI SZLOVÉNIÁBAN¹

A mai szlovén területek közel 100 000 főt számláló embervesztesége Szlovéniát azon európai országok közé sorolja, amelyek arányosan a legnagyobb emberáldozatot szenvedték el a második világháború alatt és az azt követő megtorlások során.² Ennek egyik alapvető oka a szlovén területeken folyó éles harc, illetve a széles körben elterjedt erőszak volt. A „*több fronton*” folyó küzdelem, különösen a német és az olasz megszállási övezetben, rengeteg áldozattal járt.³ Míg a háború első évében

(1941-ben) „csak” 2646 fő esett áldozatul, addig az elhúzódó háború, valamint az egyre szélesebb körben és egyre több résztvevővel folyó küzdelem egyre nagyobb emberáldozatot követelt.⁴ A háború utolsó évében, 1945-ben a különböző erőszakos cselekmények következtében közel 35 000 fő esett áldozatul a mai Szlovénia területéről.⁵

1. számú táblázat: Az emberáldozatok száma évek szerinti felbontásban Szlovénia mai területéről

Ismeretlen	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	Összesen
4910	31	2646	11 213	16 932	27 587	34 721	683	98 723

Forrás: Deželak Barič, Vida: Posledice vojnega nasilja. Smrtne žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem. In: Troha, Nevenka (szerk.): Zbirka Vpogledi 8 (Nasilje vojnih in povojnih dni). Ljubljana, 2014. 18.

A közel 100 000 áldozat túlnyomó többsége a férfinépesség közül került ki, akik az emberáldozatok 88,9%-át jelentették. Az emberveszteségek minden generációt érintettek, de a halál legerőteljesebben a fiatalok körében szedte áldozatait. Az 1919 és 1926 között születettek, tehát a katonaköteles korúak közel 1/3-a (31 500 fő) esett áldozatul a II. világháborúnak vagy veszítette életét az azt követő megtorlások alatt.⁶

A II. világháború totális jellegére utal, hogy az I. világháborúhoz képest nőtt a civil áldozatok száma. A 98 723 szlovéniai áldozat közül közel 30 000 főt tettek ki a civilek. Az áldozatok eme csoportja azonban belsőleg viszonylag heterogén. Találunk köztük olyanokat is, akik valamelyik harcoló fél munkatársai voltak (pl. besúgók stb.), de ide sorolták a túszoikat is, akik közül sokan a partizánmozgalommal működtek együtt.⁷ A 29 459 civil áldozat a civil lakosság háborús veszteségének minimális számát jelenti. Az áldozatok közel 100 000 fős csoportjában ugyanis 11 896 fő státusza egyelőre még ismeretlen, vagyis nem tudni, hogy civil vagy katonai áldozatok közé sorolandó. Ebből kifolyólag a különböző státuszú katonai áldozatok száma is az adott csoport minimális létszámát jelenti.⁸

A katonai áldozatok száma Szlovénia mai területéről minimum 57 368 főt tesz ki. Ezek közül 37 000 és 38 000 között mozog azok száma, akik közvetlen harci tevékenységek következtében estek el. A 2. számú táblázatból (lásd következő oldal) kiderül, hogy a fegyveres alakulatoknál a legnagyobb emberveszteséget a partizán katonai egységek szenvedték el (28 472 fő). A partizánok viszonylag magas emberveszteségére magyarázatul szolgál, hogy a német és az olasz, elenyésző részben a magyar katonai egységek és rendfenntartó erők elleni harc mellett a szlovén partizánellenes mozgalommal is ádáz harcot vívtak.⁹

2. számú táblázat: A háborús áldozatok struktúrája civil és katonai megoszlás szerint

Áldozatok státusza	Áldozatok száma
Civil lakosság	29 459
Partizánok	28 472
MVAC, Legija smrti (Halállégió) ¹⁰	817
Szlovén csetnikek	455
Domobranci (domobránok) ¹¹	14 000
Ljubljana Tartomány rendőrsége ¹²	190
Ismeretlen partizánellenes alakulatok	13
Megszállók uniformizált segédegységei	538
Olasz karabinerek	12
Német rendőrség	269
Német hadsereg ¹³	10 366
Olasz hadsereg	1316
Olasz kollaboráns alakulatok	30
Magyar hadsereg	313
Jugoszláv királyi hadsereg	377
Európai ellenállás, Szövetséges erők	192
Hadifoglyok	8
Ismeretlen státuszú	11 896
Összesen	98 723
Áldozatok aránya az összlakossághoz viszonyítva (1 492 000)¹³	6,6%

Forrás: Deželak Barič, Vida: Posledice vojnega nasilja. Smrtne žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem. In: Troha, Nevenka (szerk.): Zbirka Vpogledi 8 (Nasilje vojnih in povojnih dni). Ljubljana, 2014. 16.

A partizán áldozatokat számban a „*hazai*” ellenségük, a szlovén domobrán áldozatok követik 14 000 fővel. A domobrán alakulatokban harcolók túlnyomó részét, 11 771 főt 1945 nyarán, vagyis a háború befejezését követően likvidálták a partizánok Szlovénia déli részén, Kočevski Rog nevű vidéken.¹⁵

A Szlovénia területéről származó hadköteleseket besorozták úgy a német, mint az olasz és a magyar hadseregbe is. Legtöbben a német hadsereg kötelékeiben harcoltak és ebből kifolyólag itt is estek el legtöbben, szám szerint 10 200 fő.¹⁶ Az olasz hadseregben 1316 fő vesztette életét, míg a magyar hadsereg kötelékeiben a rendelkezésre álló adatok szerint 313 fő.¹⁷

A jugoszláv királyi hadsereg, valamint a jugoszláv csendőrség tagjaként 377 fő vesztette életét Szlovénia területéről, míg az európai ellenállás és a szövetséges erők kötelékeiben harcolók vesztesége 192 fő volt.¹⁸

A mai Szlovénia területén összeírt 98 723 áldozat a terület 1 492 000 fős lakosságának 6,6%-át tette ki. Az áldozatok területi megoszlása azonban lényegesen eltér. Míg Muravidéken¹⁹ az összlakosság 1,9%-a esett áldozatul a második világháborúnak és az azt követő megtorlásoknak, addig az olasz, majd Olaszország kapitulációját követően német ellenőrzés alatt lévő Ljubljanoi Tartomány területén 9,5%.²⁰

Az áldozatok elemzése során a kutatók igyekeztek bemutatni az áldozatok struktúráját a halált előidézők megoszlása szerint is. A 3. számú táblázatból (lásd következő oldal) kiderül, hogy a legtöbb áldozat a német katonai és rendőri alakulatok számlájára írható (31 501 fő). Az olasz katonai és rendőri alakulatok legalább 6241 személy haláláért felelnek, míg magyar katonai és rendőri egységek 203 személy halálát okozták. A partizán vagy felszabadító mozgalom egységei felelnek a második legnagyobb számú veszteségért. Az eddig feltárt adatok szerint 24 568 áldozat halála írható a partizánok számlájára. A domobrán egységek a német katonasággal együttműködve 5166 személy haláláért felelnek, míg az egyéb különböző partizán-ellenes alakulat (MVAC, szlovén csetnikek, Fekete Kéz [Črna roka] stb.) 1717 személyért. A Vörös Hadsereg egységei legalább 5145, a mai Szlovénia területén született személy haláláért felelősek, míg a nyugati szövetséges erők 2004 főért. Vlasov tábornok katonái 172 fő halálát okozták, a csetnikek 203, a jugoszláv királyi hadsereg és csendőrség 16, és az európai ellenállási mozgalom pedig 23 személyét. Saját keze által 981 személy halt meg, köztük 315 volt az öngyilkos. A többi esetben elsősorban szerencsétlenségről beszélhetünk, amikor bomba, illetve más robbanószerkezet okozta a halált.²¹ A részletes elemzés ellenére is azonban 20 748 áldozat esetében még nem tudni, mi volt a halál okozója.²²

Az áldozatokkal kapcsolatos elemzések rávilágítottak arra is, hogy a közel 100 000 áldozat közül legalább 10 369 személy a háború alatt és rögtön azt követően létesített különböző koncentrációs, internáló stb. táborban halt meg, illetve a tábori körülmények következtében hunytak el az onnan való eltávozás után.

3. számú táblázat: Az áldozatok struktúrája a halált előidézők megoszlása szerint

Az áldozat halálát okozók	Áldozatok száma
Német katonai és rendőri alakulatok	30 728
Német katonai és rendőri alakulatok együttműködve a partizánellenes alakulatokkal	773
Olasz katonai és rendőri alakulatok	6212
Olasz katonai és rendőri alakulatok együttműködve a partizánellenes alakulatokkal	29
Magyar katonai és rendőri alakulatok	203
Felszabadító (partizán) mozgalom	24 568
Domobránok (Domobranci)	3617
Domobránok együttműködve német katonai és rendőri alakulatokkal	1549
MVAC, Legija smrti (Halállégió), Szlovén Csetnikek, egyéb ismeretlen partizánellenes egységek	894
Független Horvát Állam katonai fegyveres alakulatai	823
Vörös Hadsereg	5145
Nyugati szövetséges erők	2004
Vlasov tábornok egységei	172
Jugoszláv királyi hadsereg és csendőrség	16
Csetnikek	205
Európai ellenállás	23
Saját keze általi halál (ebből öngyilkosság 315)	981
Egyéb	33
Ismeretlen	20 748
Összesen	98 723

Forrás: Deželak Barič, Vida: Posledice vojnege nasilja. Smrtne žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem. In: Troha, Nevenka (szerk.): Zbirka Vpogledi 8 (Nasilje vojnih in povojnih dni). Ljubljana, 2014. 16.

A 10 369 személy közül 7906 áldozat halála a német, 1880 áldozat az olasz, 70 áldozat a magyar, míg 283 személy az usztasa vagy Független Horvát Állam koncentrációs táboraihoz köthető.²³ Itt kell megemlíteni, hogy a mai Szlovénia területéről 567 zsidó személyt gyilkoltak meg, közülük legalább 503 Muravidékről származott.²⁴

Az áldozatokkal kapcsolatos elemzés kitért a mai szlovén területeken élő kisebbségekkel való háború utáni leszámolásokra is. A kb. 25 000 főt számláló német kisebbség többsége még a háború vége előtt elhagyta Szlovénia területét, közel 9500 főt viszont a jugoszláv, illetve szlovén hatóságok telepítettek ki. Az eddigi adatok alapján a szlovéniai német kisebbség tagjai közül 780 fő halt meg erőszakos halállal a háború alatt és az azt követő megtorlásokban.²⁵ A háború utáni leszámolások a tengeremléki olaszokat is érintették. A mai Szlovénia területéről összesen 55 olasz nemzetiségű személy tűnt el a háborút követően.²⁶

A II. VILÁGHÁBORÚ ÉS AZ AZT KÖVETŐ MEGTORLÁSOK MAGYAR ÁLDOZATAI A MURAVIDÉKEN²⁷

Szó volt már arról, hogy Szlovénia Jugoszláviához tartozó területeit az április háborút követően három szomszédos állam – Németország, Olaszország és Magyarország – osztotta fel egymás között, néhány település pedig az újonnan megalakuló Független Horvát Államhoz került. A Szlovéniához tartozó Muravidékre a magyar csapatok 1941. április 16-án vonultak be, ahol a magyar közigazgatás majdnem napra pontosan négy évig tartott. A szovjet katonai egységek ugyanis 1945. április 3-án érték el Muravidék területét. A muravidéki magyarokat az első atrocitások a Vörös Hadsereg részéről érték. A rendelkezésre álló összeírások és visszaemlékezések alapján megállapítható, hogy a szovjet hadsereg katonái legalább 10 muravidéki magyar civil személy halálát okozták.²⁸ Szintén a szovjet katonaság tagjai voltak azok, akik Alsólendván és a környékbeli magyarlakta településeken összeszedték a főbb nyilas vezetőket, és elhurcolták őket. Az elhurcolt nyilas vezetők közül – számukat 10 és 12 főre becsülik – egy sem tért vissza.²⁹

A Vörös Hadsereg áprilisi bejövetele, majd az azt követő partizán (Felszabadító Front) hatalomátvételt követően a muravidéki magyarságot különböző atrocitások érték. Göncz László a *Felszabadulás vagy megszállás? A Mura-mente 1941–1945* című munkájában ezt a korszakot a következőképpen írja le: „Megállapítható, hogy – az új hatalom számos túlkapása, kegyetlenkedése és magyarellenés intézkedése ellenére – a Muravidéken nem következett be olyan megtorlás, amire pl. a Bácskában sor került. Néhány személy kivégzésére, a magyar lakosság bizonyos százalékának elhurcolására, vagyonelkobzásra, a magyarsághoz való kötődés tudatos gyengítésére és ellehetetlenítésére is sor került, azonban a megtorlás jellege és mennyiségi mutatói eltérnek a vajdasági állapottól, ahol a háború utáni ártatlan áldozatok számát néhány

*tízezerre teszik. Valószínűleg az enyhébb visszavágás összefügg azzal, hogy a Magyarországhoz történő visszacsatolás során a Mura menti szlovénokat is jóval kevesebb atrocitás érte, mint például a Bácskában rekedt szerbeket.”*³⁰

Az újonnan felállt jugoszláv hatalom első lépései között volt, hogy a Délvidék visszacsatolását követő időszak muravidéki magyar településeinek vezetőit, illetve elöljáróit összegyűjtötték, és az alsólendvai börtönbe zárták.³¹ Néhány mélyinterjú során kapott információ szerint a börtönbe zárt személyek közül senkit sem likvidáltak.³² Néhány muravidéki magyar személyt azonban az új hatalom a maribori börtönbe szállított. Közülük legalább egy személy – nagy valószínűséggel a levéntechnikában vállalt szerepéért – soha nem tért haza a börtönből.³³

Annak ellenére, hogy Muravidéken nem történtek a vajdasági magyarságot ért véres leszámolásokhoz hasonló események, említésre szorul, hogy a háborút követően néhány muravidéki magyar személyt az új hatalom emberei likvidáltak. A rendelkezésre álló adatok szerint a partizánok 1945-ben legalább 5 muravidéki magyar személyt végeztek ki bírósági ítélet nélkül.³⁴

Rögtön az impériumváltást követően, még 1945 áprilisában az újonnan felállt szlovén hatalom a muravidéki Filócz (Filovci) településen egy lágert, illetve koncentrációs tábort létesített azon személyek számára, akik a nyilas párt tagjai voltak a Muravidéken. A tábor két szomszédos családi házból alakították ki és drótkerítéssel vették körül. Az egyik házban volt elszállásolva a tábori vezetés, míg a másik épületben az irodákat alakították ki. A két ház udvarán egy nagyobb barakkot építettek, ahova az internált személyeket zárták. A tábor megjárta elmondása szerint közel 200 fő volt ide bezárva, muravidéki magyarok és szlovének vegyesen. A visszaemlékezők szerint a filóczi táborban muravidéki magyar személy nem halt meg.³⁵

A legnagyobb atrocitás a muravidéki magyarokat azonban 1945 júliusában érte. Július 9-éről 10-ére ugyanis a jugoszláv/szlovén hatóságok (partizánok) 558 muravidéki magyar személyt vittek el a hrastoveci várban kialakított internálótáborba, majd idővel egy részüket Sternthalba (Strnišče pri Ptuju) szállították.³⁶ Az 558 muravidéki magyart 19 településről gyűjtötték be. Az intézkedés egy kivételével (Petesháza) az összes Alsólendva környéki magyar települést érintette.³⁷ Az internált személyek többsége idős nő és gyermek volt.³⁸ A Hrastovecre internált muravidéki családok férfi tagjainak túlnyomó többségét ugyanis már korábban vagy börtönbe zárta az új hatalom, vagy a már említett filóczi táborban voltak „átnevelésen”. A Hrastovecre internált magyarok egy részét, azokat, akiknek nem volt 15 évesnél kisebb gyermeke, július 28-án a Ptuj melletti Sternthalban létesített koncentrációs táborba szállították. Sternthalban a nőket és a férfiakat különálló barakkokban szállásolták el.³⁹ A gyerekeket viszont 5 hét után hazaengedték a hrastoveci táborból, mivel nagyon sokan megbetegedtek közülük, elsősorban vérhasban szenvedtek. Annak ellenére, hogy

a gyerekeket hazaküldték, legalább öt kiskorú gyerek halt meg betegségek, illetve végegyengülés következtében röviddel a táborból való hazatérés után.⁴⁰ Az internált muravidéki magyarok végül is szeptember végén térhetek haza. A 18 éves fiataloként a családjával együtt internált göntérházi születésű Biró József így emlékezett a sternthali táborra: „Szeptember közepe felé egy éjjel, gyakorlat idején arra lettünk figyelmesek, hogy az étterem falához van állítva a táborparancsnok és a helyettese, a parancsnok katonaruhában, a helyettese pedig civilben, előttük három tiszt ruhába öltözött ember. Nagyon megijedtünk, mert el sem tudtuk képzelni, mi történt. Másnap reggel nem kellett menni dolgozni, és délelőtt egyszer csak látjuk, hogy a helyettes táborparancsnokot egy fegyveres katona kíséri a bunkerbe, és ennek a hírhedt embernek a kezei meg voltak bilincselve. Ettől a naptól kezdve kaptunk négyen egy kenyeret, majd pár nap múlva ketten egyet és a koszt is megjavult egy kicsit. Szeptember végén kiengedtek bennünket.”⁴¹

A hrastoveci, valamint a Sternthalba internált magyarok közül a rendelkezésünkre álló adatok alapján legalább 17 személy halt meg, közülük legalább 5 kiskorú gyerek.⁴²

A II. világháború alatt és az azt követő időszak atrocitásai következtében elhunyt muravidéki magyarok száma még pontosításra vár. A rendelkezésre álló és ellenőrzött adatok alapján megállapítható, hogy a II. világháború és az azt követő megtorlások muravidéki magyar áldozatainak száma legalább 42 főt tesz ki.⁴³

4. számú táblázat: A II. világháború és az azt követő megtorlások muravidéki magyar áldozatai

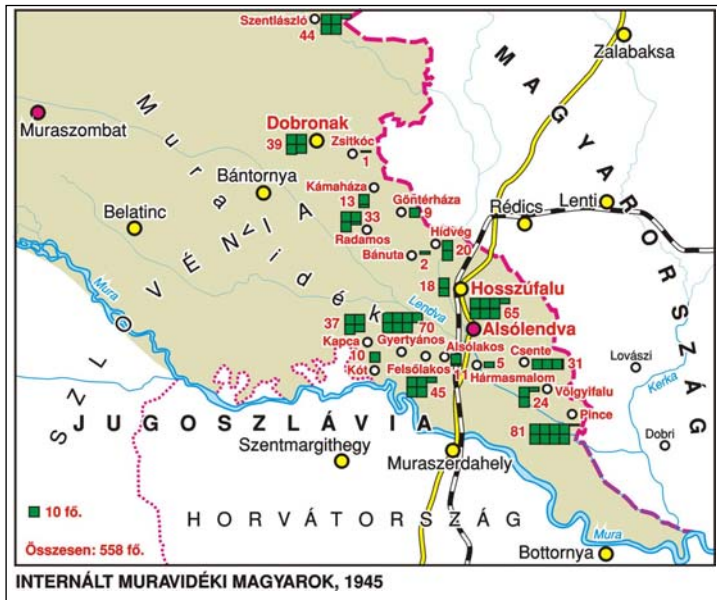
A muravidéki magyar áldozatok	Áldozatok száma
Orosz katonák által elhurcolt muravidéki magyar nyilasok, akik nem tértek haza	10
Orosz katonák által megölt muravidéki magyar civilek	10
Az új (partizán) hatalom által likvidált muravidéki magyarok	5
A hrastoveci és a sterntáli lágerekben illetve annak következtében elhunyt muravidéki magyarok	17
Összesen	42

Forrás: Miért? Zakaj? Lendavski zvezki – lendvai füzetek. Lendva – Lendava 1998.; Göncz László: Felszabadulás vagy megszállás? A Mura-mente 1941–1945. Lendva, 2006.; Kovács Attila: Dobronaki életképek a 20. század első feléből – Podobe iz življenja Dobrovnika v prvi polovici 20. stoletja. Lendva – Lendava, 2011.; Varga Sándor: A szlovénia magyarok II. Honismeret, 1995. 3. sz. 17–19.; Godina, Ferdo: Prekmurje 1941–1945. Murska Sobota, 1980.; Göncz László: Egy peremvidék hírmondói. Mura menti életképek a 20. század első feléből. Budapest, 2006.; Az internált muravidéki magyarok neveit tartalmazó füzet

247	Samu	Hefan	1839	II	5	9) <u>Banata</u>					
248	"	Franc	1830	I	26	262	Surati	Jozef	1874	I	17
249	Völgye	Rozalija	1842	IX	1						
250	"	Jozef	1829	I	24						
251	"	Marija	1836	II	24	10) <u>Lamastje</u> (Hidvég)					
8) <u>Kot</u>						264	Franc	Franc	1871	II	12
252	Husarica	Rozalija	1899	II	9	265	"	"	1896	IX	15
253	Lipica	Kalona	1912	I	6	266	"	Mirabela	1872	II	27
254	"	Jozef	1836	II	6	267	"	Helena	1877	IX	22
255	"	Katala	1843	IX	5	268	"	Lolban	1843	II	9
256	Magyar	Katarina	1804	II	3	269	"	Rozalija	1881	IX	28
257	"	Hefan	1832	IX	10	270	"	Franc	1835	IX	11
258	Nagy	Julija	1875	IX	15	271	"	Helena	1810	IX	14
259	Vörös	Jurij	1875	IX	23	272	"	Marijola	1838	IX	28
260	"	Rozalija	1819	IX	14	273	"	Katarina	1804	I	20
261	"	Katarina	1841	I	19	274	Husek	Valentin	1864	IX	30
						275	"	Rozalija	1815	IX	6
						276	Vörös	Katarina	1874	IX	23
						277	"	Mirabela	1803	IX	27

1. kép: A hrastoveci koncentrációs táborba internált muravidéki magyarok neveit tartalmazó füzet egyik oldala
(A füzetet Biró Lajos őrzi)

2. kép: Az 1945. július 9-én internált muravidéki magyarok megoszlása településenként és személyenként
(Forrás: A tanárok e-kompetenciái a kétnyelvű iskolákban című projekt)

3. kép: A hrastoveci vár udvarán található emlékmű
(A szerző fotója)

4. kép: Egy, a partizánok által likvidált muravidéki magyar házaspár sírja:
a göntérházi malomtulajdonos Tóth Péter és neje, Rozália
(A szerző fotója)

JEGYZETEK

- ¹ A Ljubljana Újkortörténeti Intézet (Inštitut za novejšo zgodovino) keretében folyt 1997–2012 között a második világháború és az azt követő megtorlások áldozatainak összeírása, illetve kutatása Szlovénia mai területén. Mivel Szlovénia területe a két világháború között két állam között volt felosztva (Jugoszláv Királyság és az Olasz Királyság), a kutatás kezdeti időpontját Olaszország hadbalépése képezte (1940. június 10.). Az olasz hadbalépéstől Jugoszlávia 1941. április 6-ai megtámadásáig pontosan 60 fő halt meg Szlovénia mai területéről. A kutatás eredményét képezi egy számítógépes adatbázis is, mely az áldozatok egy részének adatait tartalmazza (www.sistory.si). A témáról bővebben lásd Deželak Barič, Vida: *Posledice vojne na nasilje. Smrtne žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem*. In: Troha, Nevenka (szerk.): Zbirka Vpogledi 8 (Nasilje vojnih in povojnih dni). Ljubljana, 2014. 11–47. (A továbbiakban: Deželak Barič, 2014.)
- ² A mai Szlovénia a második világháború és az azt követő megtorlások áldozatainak száma 98 723 fő, ami a mai szlovén területek akkori összlakosságának (1 492 000 fő) 6,6%-át jelentette.
- ³ A Jugoszláv Királyság gyors vereségét követően Szlovénia Jugoszláviához tartozó részét három szomszédos állam – Németország, Olaszország és Magyarország – osztotta fel egymás között, néhány település pedig az újonnan megalakuló Független Horvát Államhoz került.
- ⁴ Először a németek, majd az olaszok által ellenőrzött területen az erőszakos elnemzetlenítő politika (az öntudatos szlovének börtönbe zárása, kitelepítések stb.) ellen ellenállási mozgalom alakult ki a szlovének részéről, amelyre még erőteljesebben reagáltak a német és olasz, elenyésző részben a magyar rendfenntartó erők. A harc az egyik oldalon a partizánok (vagy forradalmi oldal) köré szerveződő ellenállási mozgalom, míg a másik oldalon a szlovén területeket ellenőrző államok között dúlt és évről évre több áldozatot követelt. A csatározások intenzitását csak növelte, hogy a partizánmozgalom (vagy forradalmi mozgalom) erőszakkal lépett fel a „másként” gondolkodó szlovének ellen is. Ennek következtében egy partizánellenes vagy ellenforradalmi mozgalom is kialakult a szlovének körében, melyet az olaszok, illetve a németek is támogattak fegyverrel. A későbbiekben a kollaborálás, valamint a szlovén területek egyes részein kialakuló polgárháborús helyzet következtében egyre szélesebb társadalmi rétegeket érintett az erőszakos konfliktus. A második világháborús szlovéniai eseményekről magyar nyelven lásd Sokcsevits Dénes – Szilágyi Imre – Szilágyi Károly: *Déli szomszédaink története*. É. n.
- ⁵ Deželak Barič, 2014. 18.
- ⁶ Deželak Barič, 2014. 17–18.
- ⁷ Deželak Barič, 2014. 15.
- ⁸ Uo.
- ⁹ Deželak Barič, 2014. 14.
- ¹⁰ MVAC (Milizia volontaria anticomunista – Önkéntes kommunistaellenes milícia), olasz vezetés alatt működő partizánellenes vagy ellenforradalmi szlovén félkatonai alakulat volt, melynek szerves részét képezte a „Legija smrti” (Halállégio) is.
- ¹¹ Olaszország 1943. szeptember 3-ai kapitulációját követően a németek a partizánellenes félkatonai, illetve rendőri alakulatokból létrehoztak egy szlovén segédhadereget, melynek tagjait honvédeknek (domobranci – domobranok) nevezték. A szlovén domobranokról lásd bővebben szlovén nyelven Boris Mlakar: *Slovensko domobranstvo 1943–1945*. Ljubljana, 2003.
- ¹² Szlovénia Olaszországhoz került területeit szervezték egy közigazgatási egységbe az olaszok Ljubljana Tartomány (Ljubljanska Pokrajina) néven.
- ¹³ Ebből 166 fő SS-tag volt.
- ¹⁴ Sajnos a forrás nem jelzi, hogy milyen összeírások, illetve számítások alapján lett kiszámolva az összlakosság száma. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mivel a háborús évek alatt a mai Szlovénia területén készült összeírások különböző államok eltérő módszertana alapján keletkeztek.
- ¹⁵ Deželak Barič, 2014. 35.
- ¹⁶ A 10 200 fő mellett 166 fő SS-tagként halt meg.

- ¹⁷ Az áldozatok számának kutatása során a magyar hadsereg tagjaként feltárt 313 áldozat nagy valószínűséggel nem felel meg a valós értéknek. A tényleges számok minden jel szerint magasabbak. Az 1941-ben Magyarországhoz került Muravidéken az ez évben végrehajtott népszámlálás szerint 82 400 főt írtak össze. A 313 áldozat az össznépesség 0,37%-át jelenti. Ezzel szemben az egyik jelentős muravidéki településről, Dobronakról 22 fő halt hősi halált a magyar hadsereg katonájaként a második világháborúban. Dobronakon 1941-ben 1248 főt írtak össze, vagyis a 22 hősi halott a településen összeírtak 1,76%-a. A két arány közötti különbség (Muravidéken 0,37%, míg Dobronakon 1,76%) túl nagy. Ebből arra következtetnek, hogy a magyar hadsereg kötelékeiben hősi halált halt muravidéki katonák száma jóval magasabb a kutatás során feltárt 313 áldozatnál. A dobronaki hősi halottokról lásd bővebben Kovács Attila: *Dobronaki életképek a 20. század első feléből – Podobe iz življenja Dobrovnika v prvi polovici 20. stoletja*. Lendva – Lendava, 2011. 96–97. (A továbbiakban: Kovács, 2011.)
- ¹⁸ Deželak Barič, 2014. 15–16.
- ¹⁹ A Muravidék kifejezés alatt ez esetben a Magyarországhoz csatolt területeket, valamint az egykor Vas megyéhez tartozó, de 1941-ben a német birodalomhoz csatolt három, többségében német ajkú lakossággal rendelkező településeket kell érteni.
- ²⁰ Deželak Barič, 2014. 13.
- ²¹ A háborút követően 691 halálos kimenetelű szerencsétlenség történt, főleg gyerekek között. Deželak Barič, 2014. 17., 34.
- ²² Deželak Barič, 2014. 13–17.
- ²³ Deželak Barič, 2014. 28.
- ²⁴ Uo.
- ²⁵ A rendelkezésre álló adatok alapján a háborút követő megtorlások során 529 német nemzetiségű személy halt meg. Deželak Barič, 2014. 35.
- ²⁶ Uo.
- ²⁷ A trianoni békekötés egyik következményeként a történelmi Zala és Vas megyék délnyugati részeit az újonnan megalakuló Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatolták. Az 1921-es jugoszláv népszámlálás az egykor Zala és Vas megyék részét képező területen, Muravidéken (szlovénul Prekmurje) 26, túlnyomó többségében magyarok lakta települést talált a jugoszláv–magyar határ mentén. A 26 településen az említett népszámláláskor összesen 15 780 személyt írtak össze, akik közül 82,8%-a magyar anyanyelvűnek (13 067 fő), 15,2%-a pedig szlovén anyanyelvűnek (2395 fő) vallotta magát. A maradék 318 főt (2%) az egyéb kategóriába sorolták be. Amikor a muravidéki magyar közösségről beszélnek, a fentiekben említett 26 települést, illetve annak magyar lakosságát értem. Az 1921. évi népszámlálásról és a muravidéki (szlovéniai) magyar közösségről lásd bővebben magyar nyelven Kovács Attila: *A muravidéki magyarok számának változása a 20. században a statisztikák tükrében*. Muratáj, 2004. 1. sz. 47–77.
- ²⁸ Godina, Ferdo: *Prekmurje 1941–1945*. Murska Sobota, 1980. 279–289.; Göncz László: *Egy peremvidék hírmondói. Mura menti életképek a 20. század első feléből*. Budapest, 2006. 66.; Göncz László: *Felszabadulás vagy megszállás? A Mura-mente 1941–1945*. Lendva, 2006. 161. (A továbbiakban: Göncz, 2006.)
- ²⁹ Varga Sándor: *A szlovéniai magyarok II*. Honismeret, 1995. 3. sz. 17. (A továbbiakban: Varga, 1995.)
- ³⁰ Göncz, 2006. 161.
- ³¹ Varga, 1995. 17.; Göncz, 2006. 159–165.
- ³² Mélyinterjúk Biró Józseffel (Lendva), Biró Lajossal (Lendva) és Tomka Györggyel (Lendva).
- ³³ Kovács Attila: *A Turza család – egy dobbronaki néptanítói familia. Naptár 2012. A szlovéniai magyarok évkönyve*. Lendva, 2011. 178–179.
- ³⁴ Göncz, 2006. 165.; Kovács, 2011. 151.
- ³⁵ Mikola, Milko: *Dokumenti in pričevanja o poveljnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji*. Ljubljana, 2007. 21–22. (A továbbiakban: Mikola, 2007.)

- ³⁶ Az egyik internált muravidéki magyar személy, Rudas János radamosi kereskedő a hrastoveci táborban az egyik ott dolgozó és magyarul is tudó írnot megvesztegette, hogy készítsen egy névjegyzéket a táborban lévő muravidéki magyarokról. Az írnot egy füzetbe írta össze a táborban lévő magyarokat. A családi és keresztnév mellett feltüntette az internált személy születési dátumát, valamint a települést, amelyről internálták. A névjegyzéket készítő Rudas János szerencsésen hazatért a táborból, és titokban tartotta a füzet létét. Röviddel a halála előtt Rudas János a füzetet a göntérházi Füle Vendelre bízta, aki csak Szlovénia önállósodása után tárta a nyilvánosság elé a hrastoveci táborba hurcolt magyarok névlistáját. Az internált muravidéki magyarok listáját tartalmazó füzet Biró József internált muravidéki magyar dokumentumgyűjteményében található. Mélyinterjú Biró Józseffel ([Alsó]Lendva).
- ³⁷ A következő, a muravidéki magyarok által lakott települések voltak érintve az internálás során (zárójelben az internált személyek száma): Alsólendva (65 személy), Csente (31 személy), Völgyifalu (24 személy), Pince (81 személy), Hármasmalom (5 személy), Hosszúfalu (18 személy), Alsólakos (11 személy), Felsőlakos (45 személy), Gyertyános (70 személy), Kapca (53 személy), Kót (10 személy), Bánuta (2 személy), Hidvég (20 személy), Radamos (33 személy), Göntérháza (9 személy), Kámaháza (13 személy), Zsitkóc (1 személy), Dobronak (39 személy), Szentlászló (28 személy). Forrás: Az internált muravidéki magyarok listáját tartalmazó füzet.
- ³⁸ Az 558 internált személy közül 194 volt 15 évesnél fiatalabb gyermek.
- ³⁹ Strnišče pri Ptuj.
- ⁴⁰ *Miért? Zakaj? Lendavski zvezki – lendvai füzetek.* Lendva – Lendava, 1998. 80., 91. (A továbbiakban: *Miért? Zakaj?*, 1998.)
- ⁴¹ *Miért? Zakaj?*, 1998. 84., 90., 91.; Az internált muravidéki magyarok neveit tartalmazó füzet.
- ⁴² *Miért? Zakaj?* 1998. 29.; Göncz, 2006. 163–164.; Mikola, 2007. 22–23.
- ⁴³ A 42 áldozat a második világháború és az azt követő megtorlások muravidéki magyar áldozatainak minimális számát jelenti. A 42 áldozatot ugyanis sikerült név szerint is beazonosítani a rendelkezésre álló dokumentumokból, szakirodalomból, visszaemlékezésekből és mélyinterjúkból. Néhány muravidéki áldozat neve és halálának oka viszont még pontosításra vár.